

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

*Василь
Стефаник*

КАМІННИЙ
хрест

Харків
«Фоліо»
2013

СИНЯ КНИЖЕЧКА

Отой Антін, що онде п'яний викрикує на толоці, був все якийсь нещасливий. Все йшло йому з рук, а ніщо в руки. Купить корову, та й здохне, купить свиню, та й решетину дістане. За кожний раз отак.

Але як умерла йому жінка, а за нею і два хлопці, та й Антін як не той став. Пив, а пив, а пив; пропив букату поля, пропив город, а тепер хату продав. Продав хату, взяв собі від війта синю книжку службову та й має йти десь найматися, служби собі шукати.

Сидить отам п'яний та й рахує, аби село чуло, кому продав поле, кому город, а кому хату.

— Продав — та й авус! Не моє — та й решта! Не мо-о-є! Ей, коби дід мій та підвіси із гроба! Моспане, штири воли як слимузи, двацять штири морги поля, хати на ціле село! Все мав. А онука, аді!

Показував селові синю книжечку.

— Ой, п'ю та ще буду. За своє п'ю, ніхто до того рихту не має. А він мені каже: мой, ґрунт прісцев-єс! Печетку прибиває та й картає! Е, я ще не таких вітів видів.

— Аби тобі так умирати легко, як мені гезди легко!

— Йду я з хати, геть цалком вже виходжу, та й поцілував-сми поріг, та й іду. Не моє — та й решта! Бий, як пса від чужої хати! Можна — проши. Було моє, а тепер чуже. Виходжу надвір, а ліс шумить, словами говорить: верниси, Антоне, до хати, верниси, мой!

Антін б'ється обидвома кулаками в груди, аж гомін селом іде.

— Знаєте, туск такий прішов, що раз туск! Вхджу назад до хати. Посидів, посидів, та й віходжу — не моє, що маю казати, коли не моє...

— Аби так моїм ворогам конати, як мені було із свої хати віступати!

— Віходжу я надвір та й ні, таки обмарило. Дзелений мох на хаті, треба би її пошивати. Камінь вода — не я тебе буду, небого, пошивати. Камінь — аби камінь, та й розпук би си із желю!

Антін по цім слові гатить руками у землю, як у камінь.

— Сів я на приспу. Ще небіжка мастила, а я глину тачками возив. Лиш хочу встати, а приспа не пускає, ступаю — не пускає. А мені жель, не жель, ні! Але таки гину... Сиджу я та реву, так реву, якби з ні хто паси дер. Люди ззираються на покаянїє.

— Аді, отам коло воріт та піп прощі казав. Увес мир плакав. Поредна, каже, жона була, працювита...

— Перевертайтеси в гробі, небожета, б-м лайдак. Пропив-єм усе що до нитки. І полотно пропив. Чуєш, Маріє, та й ти, Васильку, та й ти, Юрчику, тепер дедя ме у рантухових сорочках ходити та жидам води доносювати...

Антін тепер показує на вїтову хату.

— Але вітиха — добра жінка. Вінесла ми хліб на дорогу, аби віт не видів. Най пан Бог твоїм дітем годить, де си поступ'ють. Най вам Бог усім дає ліпше, як мені...

— На який гатунок я маю на чужі приспі сидіти? Іду. Лиш поступив-єм си, а вікна в плач. Заплакали, як маленькі діти. Ліс їм наповідає, а вони сльозу за сльозов просікають. Заплакала за мнов хата. Як дитина за мамов — так заплакала.

— Обтер-єм полов вікна, аби за мнов не плакали, бо дурно, та й відступив-єм цалком.

— Ой легко, як каміння гризти. Темний світ навперед мене...

Антін обводить рукою довкола себе.

— Є ще гезди гроші, але буду пити. З нашими людьми нап'юси, з ними пустю. Най знають, як із села-м віходив.

— Аді, в пазусі маю синю книжечку. Оце моя хата, і моє поле, і мої городи. Іду собі з нев на край світа! Книжечка від цісаря, усюда маю двері втворені. Усюда. І по панах, і по жидах, і по всекі вірі!

ВИВОДИЛИ З СЕЛА

Над заходом червона хмара закаменіла. Довкола неї заря обкинула свої біляві пасма, і подобала та хмара на закервавлену голову якогось святого. Із-за тої голови проминалися проміні сонця.

На подвір'ї стояла гурма людей. Від заходу било на них світло, як від червоного каменя, — тверде і сталє. З хорім іще сипалося багато народу. Як від умерлого — такі смутні виходили.

За людьми вийшов молоденький парубок із обстриженою головою. Всі на нього дивилися. Здавалося їм, що та голова, що тепер буяла у кервавім світлі, та має впасти з пліч — десь далеко на цісарську дорогу. В чужих краях, десь аж під сонцем, впаде на дорогу та буде валятися. Мама стояла на порозі.

— Ти вже йдеш, синку?

— Йду, мамо.

— А ти ж на кого нас покидаєш?

Жінки заплакали, сестри руки заломали, а мама біла головою до одвірка.

Підійшов до сина тато.

— Сідаймо, синку, на фіру, бо колю спізнамо.

— Ще цу ніч переначуй у мене, синку. Я тебе так гірко пістувала, дула-м на ті, як на рану... Я тебе разом з сонцем вірідю і плакати не буду. Переначуй, переначуй, дитинко!

Взяла сина за рукави та повела до хати.

Мир подався д воротям. Незабавки вийшла мама з сином. Твар мала бліду як крейда.

— Синку, — питався тато, — а мені хто, небоже, кукурудзки вісапає?

Хлопи заревіли. Тато впав головою на віз і трясся, як лист.

— Гай, ходім.

Мама не пускала.

— Миколайку, та не йди-бо! Та заки ти оберенешси, то пороги в хаті поскривлюються, то вугли погниють. Мене не застанеш уже, і, відай, сам не прийдеш.

Ймила сина за ноги.

— Воліла бих ті на лаву лагодити!

Пішли.

Хто стояв коло воріт, то йшов рекрута відводити.

Переходили ліс.

Листя встелило дорогу. Позагиналося у мідяні човенця, аби з водою осінньою поплисти у ту дорогу за рекрутом. Ліс переймав голос мамин, ніс його у поле, клав на межі, аби знало, що як весна утвориться, то Миколай на нім вже не буде орати.

За лісом стали в полі. Рекрут взявся прощати з селом:

— Бувайте здорові і свої і чужі. Як чим докорив-єм, то забудьте, але благословіть у далеку дорогу.

Всі покидали капелюхи.

— Повертайси здоровий назад та не забавлейси.

Син з татом сіли на фіру. Мама ймилася руками за колесо.

— Синку, озми мене з собов. А ні, то буду полем бічи направці та й тебе здогоню.

— Люди добрі, озміть-ко жінку, бо руки собі поломить.

Люди силоміць відтягли від воза і держали. Фіра рушила.

— Йди здоров, Миколаю! — кричала громада.

Тої ночі сиділа на подвір'ї стара мама та захриплим голосом заводила:

— Відки тебе візирати, де тебе шукати?!

Доньки, як зазулі, до неї говорили.

Над ними розстелилося осіннє склепіння небесне. Звізди мерехтіли, як золоті чічки на гладкім залізнім тоці.

СТРАТИВСЯ

Коля летіла у світи. У кутику на лавці сидів мужик та плакав. Аби його ніхто не бачив, що плаче, то ховав голову у писану тайстру. Сльози падали, як дощ. Як раптовий, падали, що нараз пуститься, та й незабавки уймається.

Твердий такт залізниці гатив у мужицьку душу як молотом.

— Та ще снів ми си недавно. Десь я беру воду з керниці, а він десь на самім споді у такі подерті кожушині, що Господи! Тут-тут утопиться. «Миколайку, синку, — десь я єму кажу, — а ти ж тут що дієш?» А він мені вповідає: «Ой дедю, не годен я у воську вібути». Кажу я єму: «Терпи, та науки бериси, та чисто коло себе ходи. Та й, аді, вже навчивси...»

Одна велика сльоза покотилася долів лицем та й впала на тайстру.

— Їду до него, та знаю, що вже го не застану. Але ци буде до кого вернутиси? Бігла за мнов полем, кервавими сльозами просила, аби ї взети. Ноги ї посиніли від снігу, вершила як несповна розуму. Але-м нагнав коні та й при-мкнув. Може, де там серед поля вже домерзає... Було стару взети. А нам же тепер чого треба? Най гроші йдуть, най худоба з голоду гине! Таким трупам, як ми, та нащо нам? Торби най пошіє, та підемо просючи межі люди у то місто, що Миколаєва могила у нім буде.

Притулив лице до шибки, та й сльози по вікні спливали.

— Ой стара, тото-м діждалиси на сивий волос вінка! Тото, небого, десь б'єш головов у стіни, тото до Бога ридаєш!

Старий схлипав, як мала дитина. Плач і коля відкидали сивою головою, як гарбузом. Сльози пили, як вода з нори. Мужикові причувся голос його старої, як вона біжить боса та просить, аби її взяв з собою. Але він коні батогом та батогом. Лиш зойк чути по полю, але далеко.

— Набезпешно вже ї не застану. Коби ще мене спрета-ли разом з Миколов у могилу. Най би-м гнили разом, як

ЗМІСТ

СИНЯ КНИЖЕЧКА

Синя книжечка	5
Виводили з села	7
Стратився	9
У корчмі	11
Лесева фамілія	13
Мамин синок	16
Майстер	19
Побожна	23
Катруся	25
Ангел	29
Сама-саміська	32
Осінь	33
Шкода	36
Новина	38
Портрет	41

КАМІННИЙ ХРЕСТ

Камінний хрест	45
Засідання	55
З міста йдучи	61
Святий вечір	66
Діти	69
Підпис	71
Лан	74
Лист	75
Вечірня година	77
Дивосвіт художнього слова Василя Стефаника. <i>В. Піхманець</i>	81
Коментарі. <i>В. Піхманець</i>	115
Глосарій. <i>В. Яськов</i>	124